

УДК 783.1.087.68 (092)

МАРГАРИТА ХІМІЧ, СВІТЛАНА ГЛУШКОВА
(Полтава)

ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ХОРОВИХ ДУХОВНИХ ТВОРІВ МИКОЛИ ЛИСЕНКА

Схарактеризовано вплив музично-просвітницької діяльності М. В. Лисенка на розвиток української музичної культури. Розкрито значення створеної ним першої української музичної школи в духовному вихованні молоді.

Ключові слова: музично-просвітницька діяльність, перша національна музична школа, хор, духовні хорові твори, виховання.

В умовах відродження нашої держави, її національної культури і традицій громадськість останнім часом гостро відчула нагальну потребу у створенні духовних скарбів, в одухотворенні свого життя. Система освіти як головна рушійна сила оновлення фізичного і духовного розвитку суспільства повинна цьому сприяти. Зважаючи на це, варто було б синтезувати сучасні пошуки і найкращі зразки виховання історико-педагогічного минулого. Славетний син Полтавщини, видатний педагог Микола Віталійович Лисенко, відомий як фундатор національної музичної освіти, основополож-

ник української класичної музики, засновник першої музично-драматичної школи, композитор, диригент і піаніст, фольклорист і музично-громадський діяч. Проте в його композиторській і педагогічній спадщині є маловідомі сторінки – це створення та виконання хорових духовних творів, тому вивчення їх виховного потенціалу зумовлює актуальність даного дослідження.

Творчу діяльність М. Лисенка досліджувало багато музикознавців, зокрема Л. Архімович, Т. Булат, З. Василенко, М. Гордійчук, А. Іваницький, Ф. Колесса, Д. Ревуцький, П. Ротач, Є. Товстуха та ін.

Метою нашого дослідження є висвітлення педагогічної діяльності М. Лисенка як засновника першої національної музично-драматичної школи та вчителя-майстра хорового співу, зокрема, акцентування уваги на виховному значенні хорових духовних творів, що є маловідомим аспектом вивчення його творчої спадщини.

У розвитку української музики М. Лисенко має епохальне значення. Своєю багатогранною композиторською діяльністю він підняв українську музику на високий рівень світової музичної культури, яку збагатив скарбами українського народного духу. Своїми знаменитими творами М. Лисенко забезпечив Україні почесне місце у сім'ї європейських народів, розкрив оригінальність і красу української національної музики.

Усе своє життя М. Лисенко присвятив, насамперед, пропаганді української культури та мистецтва серед широких верств населення, що простежувалось у всіх сферах його різнобічної діяльності. Досить суттєвим був унесок митця у справу виховання мистецтвом. М. Лисенко усвідомлював велике значення морально-етичного та естетичного впливу музики на становлення особистості.

М. Лисенко був талановитим диригентом-педагогом і видатним митцем-громадянином. Він виховував своїх співаків не лише як членів мистецького колективу, що мають оволодіти певним професіональним умінням, щоб у силу своїх можливостей продемонструвати будь-яку музичну композицію. Хорист для Лисенка був, насамперед, провідником музичної культури в народні маси, пропагандистом народної пісні, яку він покликаний зібрати, зберегти і показати народові в художньо завершеній формі.

Хор М. Лисенка – це школа хорового співу, вогнище високої хорової культури. І тому не дивно, що саме з цього хору вийшов ряд першокласних митців-співаків, диригентів і композиторів. Саме тут розпочали свою мистецьку освіту такі українські музиканти, як П. Демуцький, К. Стеценко, Я. Яциневич. Вони перейняли від свого великого вчителя його любов до народної пісні, неугасиме мистецьке і громадське горіння, весь запал якого був спрямований на те, щоб у прекрасній художній формі показати світові найцінніші скарби народної творчості – безсмертні пісні народу.

Свою диригентську діяльність М. Лисенко почав ще зі студентської лави в роки навчання в Київському університеті, коли він організував і виступав зі своїм студентським хором. Пізніше своїми подорожами з хором по містах України наш земляк продовжував велику справу музичної пропаганди серед народних мас, справу піднесення їх музично-культурного рівня, ідейно-естетичного виховання. Під час Різдвяних канікул 1893 р. Микола Віталійович виїхав у свою першу подорож по Україні: Чернігів, Ніжин, Полтаву, Єлисаветград, Одесу. Ось що писав він про цю подорож: "... скрізь мене вітали, приймали дуже приязно; овації великі чинили ... Полтава особливо гаряче приймала" [1, с. 157].

Українська письменниця Олена Пчілка згадує концерт, улаштований силами учасників хору, який вона слухала на початку 60-х років. Репертуар хору складала українські народні пісні. Олена Пчілка описує, яке сильне враження на слухачів спра-

вила пісня “Ой пушу я кониченька в саду”: “Потім співці проспівали ще другу, третю пісню, все якогось такого підбору, що я в своєму Гадячому таких не чула (хоч і в нас дома співано було багато); однак я почувала, що й ці пісні були “прості” (іншої назви для українських пісень я тоді не знала)” [3, с. 95].

26 лютого 1864 р. на Шевченкові роковини відбувся великий концерт студентів університету, на якому хор, керований М. Лисенком, виконав два музичних дивертисменти з українських пісень – “Чумацький табір” (хорові: “Ой високо сонечко зіходить”, “Ой у лузі та і при березі”, “Ой у полі криниченька”, “Ой не гаразд, запорожці”, “Гей, гук, мати, гук”) та “Вулиця” (хорові: “Король (танок)”, “Ой чи цвіт чи не цвіт”, “Коли б мені, господи”, “Ой пора вже, пора” і сольні – “Ой на гору козак воду носить”, “Туман, мати, по долині” і танець – “Козак”). Більшість їх пізніше була надрукована в перших випусках обробок народних пісень М. Лисенка.

Старанно підготовлені концерти відбувались у 60-х роках раз на рік або й частіше. Припинялися вони лише на кілька років у зв'язку з переїздом М. Лисенка в Таращанський повіт після закінчення університету та під час навчання в Лейпцігській консерваторії. Проте і в ці роки, проживаючи на селі та навчаючись за кордоном, він не перестає поповнювати хоровий репертуар.

У педагогічній сфері роль М. Лисенка як патріота надзвичайно велика: він, як уже зазначалось, є засновником першої української музично-драматичної школи. Створення навчального закладу нового типу було відгуком на події першого десятиріччя ХХ ст., коли шкільна система взагалі і середня її ланка, зокрема, розвивались у річищі боротьби прогресивних діячів української культури за національно-демократичні ідеали. Рух за існування українських шкіл об'єднував представників різних верств населення навколо діяльності товариств “Просвіти”. Мережа цих товариств охоплювала всю територію Східної та Західної України.

Велике значення мала діяльність М. Лисенка у справі єднання і спільності між двома найбільшими частинами українського народу, що були по різні боки кордону. “Лисенкова музика стала сильною підпорою того культурного єднання, що сполучувало розірвані частини, неначе гранітний міст, перекинутий понад збручанський кордон діячами української культури, музики, мистецтва” [3, с. 27]. Красномовний доказ поваги львів'ян до творчості М. Лисенка полягав у тому, що 21 квітня 1907 року “Союз співацьких і музичних товариств” ухвалою загальних зборів змінив назву на “Музичне товариство імені Миколи Лисенка у Львові”. Це товариство згуртувало навколо себе найкращі українські музично-педагогічні сили, що сприяло великому піднесенню фахової музичної освіти і розвитку української музичної культури в Галичині.

Створити українську музичну школу, у якій виховуватимуться українські музиканти та актори драматичного театру, М. Лисенко мріяв ще зі студентських років. Свою мрію він здійснив у 1904 р. на кошти, зібрані з нагоди святкування 35-річного ювілею його творчої діяльності. Освітній заклад М. Лисенка сприяв розвитку в Україні музичного професіоналізму. Про бажання вивести українську музичну культуру зі стану аматорства на широкий шлях європейського професіоналізму митець неодноразово писав у своїх листах: “...кращих контрапунктистів, як наш люд співаючий, не знайти, який то в ньому сидить запас музичного чуття, здібності, творчості... Але побіч того потрібна загальнолюдська школа музики” [8, с. 339].

Відкриття школи і перший день занять стали справжнім великим святом для учнів і викладачів, здійсненням давньої мрії М. Лисенка. Його діяльність викликала великий інтерес громадськості до педагогічної, збирацької, дослідницької та виконавської праці.

Усе своє життя М. Лисенко виховував майбутніх музикантів, з його слів, “святинею святинь людського духу – музикою”. У своїй школі, він керував хоровим колек-

тивом, де найкращими виконавцями з рідкісними голосами були випускники духовної семінарії та академії [6, с. 4].

Наприкінці XIX–початку XX ст. зацікавленість церковним співом посилювалась. “Церква, – писав Асаф’єв, – джерело житейської і релігійної мудрості народу. Вона несла з собою культуру і освіту” [2, с. 117].

Перше знайомство М. Лисенка з народними побожними піснями відбулося в той час, коли він, працюючи над обробками народних мелодій, зіткнувся з репертуаром лірників і бандуристів. Композитора до глибини душі вразили ці релігійні канти, які характеризувалися яскравим народним колоритом, і митець із натхненням починає працювати у сфері духовної музики. Своєю натхненною працею М. Лисенко відкрив нове “вікно” у світ української духовної музики. Його релігійні твори – це приклад того, як сакральні риси українського музичного мистецтва проявилися в їх зв’язках із церковними піснеспівами. Доцільно згадати: ще у період Київської Русі могутність традиції хорового співу мала величезний вплив на церковно-музичний побут. М. Лисенко ставився до релігійної музики як до продукту народної творчості і принципи обробки релігійних кантів та псалмів повторюють принципи його кращих обробок його пісень.

На хоровій практиці композитора були виховані видатні діячі української хорової культури К. Стеценко, М. Леонтович, О. Кошиць, Я. Яциневич та інші, духовні твори яких тісно пов’язані з українською народною піснею. Історія показала правильність лисенківського шляху, бо справжні шедеври української духовної музики її визначних творців спираються саме на принципи, які вперше виробив їх учитель [6, с. 4]. Завдяки М. Лисенку та його послідовникам, старі українські пісні були значно модифіковані саме церковним співом і кількість їх прихильників постійно зростала. Це природно, бо українському народу при властивій йому релігійності й співучості церковний спів є особливо близьким.

Життя і творчість М. Лисенка – яскравий приклад служіння Батьківщині, народу та вічним ідеалам любові, добра і краси. Він, як і передові мистецько-культурні діячі його часу, власні національно-патріотичні почуття поєднував з релігійним, морально-етичним православним духом свого народу. Одним із найкращих творів М. Лисенка вважається “Боже великий, єдиний”, написаний у кінці XIX ст. на текст відомого українського поета О. Кониського. Цей твір був офіційно визнаний духовним гімном української православної церкви Київського патріархату, “... став виразником віковичних сподівань українського народу, його справжньою “Молитвою за Україну”, – писав дослідник духовної спадщини композитора М. Юрченко [6, с. 5].

Єдиним віднайденим на цей час суто церковним твором М. Лисенка є “Херувимська пісня” – яскравий, образний, гармонійний твір, який відображає риси національного мистецтва через релігійну тематику і насамперед через образ херувимів – найвищого рангу ангелів. Музика насичена духом “церковності”, святості, нагадує богослужіння.

Хоровому концерту М. Лисенка “Камо поїду”, написаному в 1909 р. на текст 138-го псалма Давида, у виконанні хору Київського університету під керівництвом О. Кошиця судилося проводити композитора в останню путь. Академік Ф. Колесса, який свого часу листувався з М. Лисенком, так згадував про концерт “Камо поїду”: “Цей твір, овієний містичним настроєм, написав покійний, мабуть, у передчуття смерті, сягаючи думкою у вічність і безкінечність” [5, с. 26.]. На похоронах співало кілька хорів: школи Лисенка, студентський і хор артистичного товариства.

М. Горький писав М. Коцюбинському з приводу похорону М. Лисенка: “Смерть Лисенко понимаю как огромную потерю, но, читая описание его похорон, ощущаю какую-то дрожь радости в сердце: как любит народ своего человека.

Как глубоко поучительна эта печальная но такая могучая, прекрасная церемония проводов отслужившего своему делу человека, и как ясно чувствуешь, что народ понял величие его труда. Прекрасна и смерть, когда она влечет за собой такое возбуждение жизни, такой пламенный расцвет чувства любви и почтения к усопшим” [1, с. 226].

Отже, релігійні твори композитора у свій час стали революційними в українській духовній музиці. На відміну від своїх попередників, для яких проблема стильового вирішення лежала у площині традицій російського музичного мистецтва, М. Лисенко підійшов до церковної музики зі своєї точки зору. Ці твори, написані в останній період життя, увібрали в себе найкращі риси творчості композитора.

Творчість М. Лисенка становить нову добу в історії духовно-просвітницького напрямку розвитку української музики, новий етап на шляху відновлення і відродження національної культури. Автор національних за змістом та стилем релігійних хорових творів, М. Лисенко здійснив вагомий унесок у справу виховання підрастаючого покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Архімович Л. М.* В. Лисенко. Життя і творчість. / Л. Архімович, М. Гордійчук. – К. : Мистецтво, 1952. – 244 с.
2. *Асаф'єв Б.* Русская музыка XIX начала XX ст. / Б. Асаф'єв. – Л. : Музыка, 1963. – 339 с.
3. *Василенко З.* Фольклористична діяльність М. В. Лисенка. / З. Василенко. – К. : Наукова думка, 1972. – 236 с.
4. Історія української музики : в 6 т. / АН УРСР. Інститут мистецтва, фольклору та етнографії імені М. Г. Рильського / редкол. : М. М Гордійчук (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1989. – 432 с. (Т. 4. 1917 – 1941).
5. *Колесса Ф.* Спогади про Миколу Лисенка / Ф. Колеса. – Львів : Вільна Україна, 1978. – 73 с.
6. *Лисенко М. В.* Релігійні твори для мішаного хору / М. Юрченко. – Дрогобич : Відродження, 1993. – 36 с.
7. *Ревуцький Д.* Микола Лисенко. Повернення першоджерел / Д. Ревуцький. – К. : Музична Україна, 2003. – 320 с.
8. *Товстуха Є.* Микола Лисенко / Є. Товстуха. – К. : Рад. письменник, 1988. – 343 с.

Маргарита Химич, Светлана Глушкова

ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ХОРОВЫХ ДУХОВНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ НИКОЛАЯ ЛЫСЕНКО

Авторский вклад Н. В. Лисенко в развитие украинской музыкальной культуры раскрывается в контексте созданных им национальных по содержанию и стилю исполнения духовных хоровых произведений.

Ключевые слова: музыкально-просветительская деятельность, первая национальная музыкальная школа, хор, духовные хоровые произведения.

Margarita Himich, Svetlana Glushkov

EDUCATIONAL VALUE OF CHORAL SPIRITUAL COMPOSITIONS OF NIKOLAY LYSENKO

The author's contribution to the Ukrainian musical culture development is revealed in the context of national unders the contents and the performance style of the spiritual choral compositions created by N. Lysenko.

Key words: the musician and educational activity, the first national musical school, chorus, spiritual choral compositions.

Одержано 3.02.2009 р., рекомендовано до друку 24.04.2009 р.